Җиңү тәмен, яшәү ямен,
без белмәсәк, кем белер?..

9MAYA.ru

Бөек Ватан сугышы елларында татар шагыйрьләре, Советлар Союзының барлык әдипләре белән бергә, немец басып алучыларына каршы көрәште, кулларына корал тотып та, каләмнәре белән дә актив катнашты, явыз дошманны Ватаныбыздан куып чыгаруда батырлыклар курсәтте. Киләчәктә әсәрләр, героик саллы образлар тудыру өчен, рухи азык, рухи чыныгу тәрбиясенең югары мәктәбен үтте.

Һәр солдат кебек, шагыйрьләр дә Көнбатыш Европа илләрен гизгән керәшчеләр булдылар. Халыкны явыз дошманга каршы изге көрәшкә чакыру, фашистларның ерткычлыкларын бөтен дөньяга фаш итү, илебез солдаты, тыл батырлары күңелендә җиңүгә ышаныч тудыру, дошманга каршы ачы нәфрәт хисләре уяту эшләре әдипләргә йөкләнгән иде. Алар радиода эшләделәр, патриотик җырлар, шигырьләр, хикәяләр, повестьлар, пьесалар, сценарийлар яздылар. Үз әсәрләре белән күпмеңле армия аудиториясендә, колхозларда, клубларда, госпитальләрдә чыгышлар ясадылар... Фронтта һәм тылда… Көрәшнең алгы сафында һәркөнне алып барылган бу эш безнең күп әдипләребезнең иҗатын күрелмәгән югарылыкка күтәрде.

“Нәфрәт көче”
альманахының титул бите

Ш.Мөдәрриснең “Тупчы Ваһап”
исемле китабының титул бите

“Ватан өчен” мисемле
фронт газетасының бер
бите. 1942 ел.

“Фронт намусы өчен” исемле
фронт газетасмының бер бите,
1942 ел.

Сүз - миллионнарча штыклар булып атакага барды;

сүз - артиллерия залпы кебек, куәтле яңгырады: һәркем йөрәгенә үтеп кереп, җиңүнең безнең якта булачагына ышаныч уятты;

сүз - батыр илнең һәр карыш җире өчен канны да, җанны да кызганмыйча көрәшергә, кыю, тапкыр, батыр булырга өндәде;

сүз - пропагандист булды, халыклар арасында дуслыкны ныгыту өчен тырышты.

Татар әдипләрен һәр җирдә: рядовой солдатлар арасында, команда составында һәм, әлбәттә, хәрби корреспондентлар сафында, фронт газеталары редакцияләрендә очратырга мөмкин иде. Алар фронт газеталарының иң актив хезмәткәрләре булды.

Бөек Ватан сугышы елларында татар телендә уналты фронт газетасы чыга:

«Ватан өчен» (Төньяк Көнбатыш фронты),
«Ватан намусы өчен» (Беренче Украина фронты),
«Алга, дошман өстенә!» (Калининград фронты),
«Сталин байрагы» (Көньяк фронт),
«Ватан өчен сугышка» (Карелия фронты),
«Фронт правдасы»,
«Ватанны саклауда» (Ленинград фронты),
«Кызыл сугышчы» (Мәскәү хәрби округы),
«Совет сугышчысы» (Өченче Украина фронты),
«Суворовчы»,
«Кызыл Армия» (Беренче Белоруссия фронты),
«Фронт хакыйкате» (Волхов фронты),
«Җиңү байрагы» ,
«Суворовча кысрыклау»,
«Тревога»,
«Сталин сугышчысы».

"Без, Татарстан язучылары, кулларыбызда каләм һәм корал килеш, данлыклы Кызыл Армия сафына кушылырбыз һәм барлык энергиябез, белемебез һәм талантыбыз белән сөекле Ватаныбыз өчен тормышыбызны да кызганмыйча көрәшербез"

("Кызыл Татарстан" газетасыннан. 1941 ел, 25 июнь).

"Кызыл Армия сафына чакырылгач та, төп хәрби эшем белән бергә, Ватан сугышы темасына багышланган әдәби-иҗат эшемне актив дәвам иттем. Бу дөньякүләм тарихи көрәштә үземнең бөтен сәләтем белән совет сугышчыларының батырлыкларын гәүдәләндерергә тырыштым". (Ф.Кәрим)

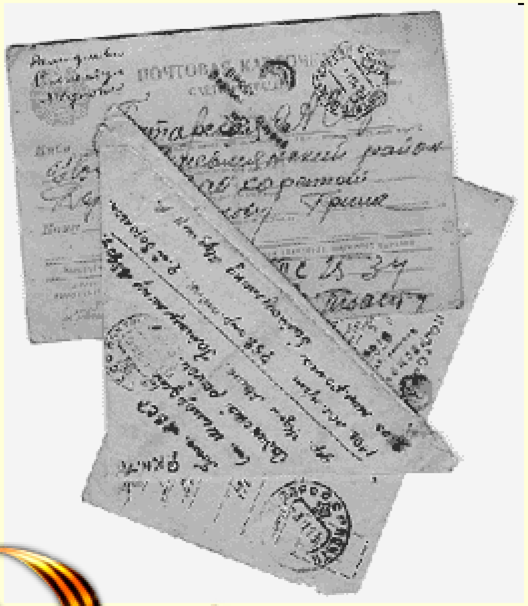

Җырым кала
үткән юлымда...

Бөек Ватан сугышы елларында татар поэзиясе бөтен совет әдәбиятының куәтле һәм бердәм оркестрында үзенчәлекле һәм көчле яңгыраган шигъри авазларның берсе булды.

Татар совет поэзиясенең бу авазы илебез чикләрен үтеп чыкты, бөтен дөнья халыклары йөрәгенә барып иреште. Күпләр яу кырында башын салды, аларның җырлары җиңеп чыкты, дистәләгән еллар үтсә дә, әһәмияте җуелмаслык поэтик җәүһәрләр калды.

Зәет Мәҗитов

9MAYA.ru

Каләмне корал итеп...

Каләмне корал итеп...

Бөек Ватан сугышында катнашкан татар әдипләре

Гадел Кутуй

(1903 – 1945)

Гаделша Нурмөхәммәт улы Кутуев 1903 елның 28 ноябрендә элекке Саратов губернасының Кузнецк өязе (хәзер Пенза өлкәсенә керә) Татар Кынадысы авылында туа. Башлангыч белемне туган авылы мәктәбендә ала, 1912 елда әтисе Нурмөхәммәт абзый, игенчелек хезмәтен ташлап, гаиләсе белән Самара губернасындагы Алексеевск авылына күчә һәм Кутуевларның күн заводында эшли башлый. Гаделша шунда рус мәктәбендә белем алуын дәвам иттерә. 1917 елда бертуган Кутуевлар (дүрт гаилә) Самара (хәзерге Куйбышев) шәһәренә күчеп киләләр. Булачак язучының белем алуы һәм әдәби сәләтенең ачылып китүе өчен монда шартлар тагын да уңайлаша төшә: мәктәптә уку белән бергә, ул шәһәрдәге эшче клубларының берсендә күренекле рус язучысы Александр Неверов оештырган әдәби түгәрәккә бик актив йөри һәм рус телендә үзенең беренче шигырьләрен яза, нык», лап торып, шул чордагы яңа рус поэзиясе, аерым алганда, В. Маяковский-ның иҗаты белән якыннан таныша.

1920 елда унҗиде яшьлек Кутуй Казанга килә һәм политехника институтының химия факультетына укырга керә. Ләкин ике курсны тәмамлагач институттан китәргә мәҗбүр була һәм Казандагы Татар-башкорт хәрби мәктәбендә әдәбият укытучысы булып эшли башлый. Шушы чорда аның әдәби иҗат эшчәнлеге дә активлашып китә. 1923 елгы «Безнең юл» журналының дүртенче, бишенче саннарында «Яшь футурист шагыйрь» дигән баш белән Г. Кутуйның бер бәйләм шигырьләре басылып чыга. 1924 елда исә «Көннәр йөгергәндә» исемле беренче җыентыгы дөнья күрә. Нигездә рус футуристларына һәм В. Маяковский шигырьләренең тышкы формасына ияреп язылган, аерым уңышлы чагыштырулар, образлы тәгъбирләре булса да, тулаем аңлаешсыз яңгыраган бу шигырьләр ул заманның әдәби хәрәкәтендә зур шау-шу кузгаталар һәм, поэзиянең үткәндәге уңай традицияләре» инкяр итү үрнәкләре буларак, каты тәнкыйтькә очрыйлар. Тора-бара иҗатында бу кимчелекләрне Г. Кутуй үзе дә таный һәм, формалистик мавыгулардан арына барып, егерменче елларның икенче яртысында иҗат иткән шигъри әсәрләрендә яңалыкны яклау идеясен язу стилендәге «шаккатризмнар» белән түгел, ә мәгънәгә кулай реалистик сурәтләү чаралары ярдәмендә бирергә омтыла башлый.

1925 елда Г. Кутуй Казан Көнчыгыш педагогия институтының рус теле һәм әдәбияты бүлегенә укырга керә. 1929 елда институтны уңышлы тәмамлап чыккач, утызынчы еллар дәвамында Казан коммуналь төзелеш инженерлары институтында гыйльми секретарь, мәктәпләрдә һәм Казан авиация техникумында әдәбият укытучысы булып эшли.

Муса Җәлил
(1906 – 1944)

Татар халкының бөек улы, герой шагыйрь Муса Җәлил (Муса Мостафа улы Җәлилов) 1906 елның 15 февралендә хәзерге Оренбург өлкәсе Шарлык районы Мостафа авылында дөньяга килә. 1913 елда Мусаның әтисе Мостафа абзый, ишле гаиләсен ияртеп, Оренбург шәһәренә күчә.

Муса алты яшеннән авыл мәктәбенә укырга керә, гаилә шәһәргә күчкәч, укуын «Хөсәения» мәдрәсәсендә дәвам иттерә. Шигырьләр язып, аларны мәдрәсәдәге кулъязма журналга урнаштыра бара. Муса, бу мәктәпнең алдынгы укучыларыннан булып, озакламый шәһәр комсомол оешмасына член булып керә.

1919 елның октябрендә, Оренбург шәһәре Дутов гаскәрләре тарафыннан камап алынган чорда, «Кызыл йолдыз» газетасында унөч яшьлек М. Җәлилнең «Бәхет» исемле шигыре басылып чыга. Шуннан соң аның революция, көрәш рухы белән сугарылган романтик шигырьләре матбугат битләрендә еш күренә башлый. 1919 елның декабрендә М. Җәлил туган авылы Мостафага кайта һәм мәктәп балаларын, яшүсмерләрне бердәм оешмага туплау буенча культура-агарту эшләре алып бара. 1920 елның гыйнварында М. Җәлилнең актив катнашы белән Мостафа авылы яшьләренең комсомол ячейкасы төзелә. Шушы ук вакытларда ул, кулына корал алып, ирекле коммунарлар отряды составында кулак бандаларын тар-мар итү операцияләрендә катнаша. 1921 елның афәтле җәен М. Җәлил яңадан Оренбург шәһәрендә уздыра. Көзен аны, партиянең губерна комитеты рекомендациясе белән, Оренбург хәрби-партия мәктәбенә урнаштыралар. Алты айдан мәктәпне тәмамлагач, ул Халык мәгарифе институтына укырга керә, ләкин, авырып китеп, тиздән укуын ташларга мәҗбүр була. Аннан да бигрәк ул Казанга, татар мәдәниятенең үзәгенә ашкына.

1922 елның көзендә М. Җәлил Казанга килә. Башта ул «Татарстан» газетасы редакциясендә эшли, ә 1923 елдан Татрабфакта укый башлый. Рабфакта төрле фәннәрнең нигезләре белән танышу, алдынгы яшьләр, язучылар арасында кайнау М. Җәлилнең фикри үсешенә һәм иҗат активлыгына уңай йогынты ясый. Газета-журналларда аның бер-бер артлы шигырьләре, мәкаләләре басыла, 1925 елда исә «Барабыз» исемле беренче шигъри җыентыгы дөнья күрә.

Ватаным өчен

Бәлки, бу хат соңгы хатым булыр,
Иж дәһшәтле утка керәмен,
Шулай була калса, кояшны да
Бүген соңгы тапкыр күрәмен.

Мин сугышка керсәм, дошманымның
Йөрәгенә төзәп атамын;
Үзем үлсәм, балаларым кала
Минем гомерем булып, Ватаным.

Кала дөнья, кала бар матурлык,
Ал чәчәкләр кала болында,
Чәчәкләргә төренеп, эзем кала,
Җырым кала үткән юлымда.

Үләм икән, үкенечле түгел
Бу үлемнең миңа килүе,
Бөек җыр ул – Бөек Ватан өчен
Сугыш кырларында үлүе.

Теләк

Матурлык сайлауда мине
Кем куып җитәр икән?!
Сөюдә һәм сөелүдә
Мине кем җиңәр икән?!

Яшәдем, яшел урманнар
Иркәләде, көйләде.
Инде мин сугыш кырында,
Тик бер генә теләгем:

Дошманга ялкын сибүче
Җил булып барсам иде,
Тәвәккәллек, батырлыкта
Җыр булып калсам иде.

Нур Баян

(1905 – 1945)

Нур Баян (Нур Галим улы Баянов) 1905 елның 5 маенда Татарстанның хәзерге Актаныш районы Әнәк авылында туа.1921 елгы ачлык аны туган авылыннан китәргә мәжбур итә. Ул Пермь шәһәренә барып, кара эшче булып эшли, ә 1923 елда, укуын Казанга килә һәм Татар-башкорт хәрби мәктәбенә курсант итеп алына. Шушында укыганда аның әдәби иҗат эше башлана: авыл, гражданнар сугышы, илне саклау турында беренче шигырьләрен яза, һәм 1925 елдан аның исеме матбугатта инде бик еш күренә башлый. 1928 елда ул «Кызылармеец» дигән хәрби газета редакциясенә әдәби хезмәткәр булып урнаша һәм шул ук елда «Уракчы кызлар», «Җимерелгән окоплар» исемле ике шигъри җыентыгын бастыра.

1929—1930 елларда Н. Баян «Колхоз яшьләре» журналының секретаре булып эшли, аннан Чаллы район газетасы редакторы итеп билгеләнз. Газетада, районда эшләү дәверендә «Клеверлы кырлар» (1929), «Яңгырлы төн» (1933) кебек поэмаларын һәм күп санлы шигъри әсәрләрен иҗат итә.

1932 елда 1932—1938 елларда Татарстан Язучылар союзы оештыру комитетында инструктор, Татгосиздатта редактор, аннары матур әдәбият бүлегенең өлкән редакторы булып эшли. 1938 елдан Беек Ватан сугышы башланганчыга хәтле ул зур күләмле «Гөләндәм» (1939), «Җимерелгән дворец янында» (1940), Г. Тукайның «Печән базары, яхуд Яңа Кисекбаш»ына ияреп «Карахмәт» (1940) поэмаларын яза, «Язгы төн», «Туган авыл», «Шат җырлар» исемле шигырь җыентыкларын бастырып чыгара. Әдәби иҗат эшчәнлегендәге уңышлары өчен һәм Совет Татарстаны төзелүенең егерме еллыгы уңае белән Совет хекүмәте аны 1940 елда «Хезмәттәге батырлык өчен» медале белән бүләкли.

Н. Баян Беек Ватан сугышының беренче көннәреннән ук фронтка китә һәм ахырга кадәр диярлек башта полк партия оешмасы секретаре, аннары дивизия газетасы редакторы һәм, ниһаять, полк командирының политик эшләр буенча урынбасары сыйфатында алгы сызыкта була. Фронттагы батырлыклары өчен ул Беренче дәрәҗә Ватан сугышы, Кызыл Йолдыз орденнары һәм медальләр белән бүләкләнә. Авыр сугыш шартларында да иҗат итүдән туктамый, патриотик шигырьләр яза, поэма һәм либретто өстендә эшләвен дәвам итә. Ләкин Җиңү көненә нибары унбиш көн кала, 1945 елның 23 апрелендә, Австрияне азат итү өчен барган соңгы сугышларның берсендә Совет Армиясе подполковнигы, шагыйрь Нур Баян батырларча һәлак була.

Абдулла Алиш

(1908 – 1944)

Абдулла Алиш (Габдуллаҗан Габделбари улы Алишев) 1908 елның 15 сентябрендә элекке Казан губернасының Спас өязе (хәзерге Татарстанның Куйбышев районы) Көек авылында дөньяга килә. Аның бабасы Нурулла шул авылның мулласы булып, әтисе Габделбари абзый, солдат хезмәтендә йөреп кайтканнан соң, ата йортында күбрәк хуҗалык эшләре белән шөгыльләнгән — иген иккән, умарта караган. Ул табигате белән киң күңелле һәм үз заманы өчен алдынгы фикерле кеше буларак, өйгә төрле газета-журналлар алдырган, балаларны кече яшьтән үк хезмәткә өйрәтергә, белемле һәм тәрбияле итәргә тырышкан. Абдулланың әнисе Газизә апа да авыл халкы арасында укымышлы хатын саналган, әдәбиятны бик яратып, шигырь һәм бәетләр чыгарырга һәвәс булган.

Абдулла шушы тату, хөр фикерле һәм хезмәт сөючән гаиләдә кечкенәдән ук зирәк һәм зиһенле малай булып үсә, алты-җиде яшьләрендә әтисеннән укырга-язарга өйрәнә, аннары авылдагы башлангыч мәктәптә укый башлый.

1917 елда тугыз яшьлек Абдулланы әтисе узләреннән унбиш чакрым ераклыктагы Ямбакты авылы мәдрәсәсенә илтеп бирә. Ул монда 1919 елга кадәр укый. 1919—1921 елларда Бураково авылында яңа ачылган совет мәктәбендә укуын дәвам иттерә, аннары Спас (хәзерге Куйбышев) педагогия техникумы каршындагы җидееллык рус мәктәбен тәмамлый (1927). Мәктәптә уку елларында А. Алиш, фәннәрне бик яхшы үзләштерү белән бергә, драма һәм әдәбият түгәрәкләре, концертлар оештыру, стена газеталары, кульязма журналлар чыгару кебек эшләрдә башлап йөрүче була, үзе дә шигырьләр, хикәяләр яза.

1927 елның җәендә А. Алиш Казанга килә һәм Казан Җир төзү техникумында укый башлый. Техникумда уку чорында (1927—1930) аның әдәбият белән кызыксынуы тагын да үсә: ул әдәбият түгәрәкләренә йөри, техникумда кульязма рәвешендә чыгып килгән «Кызыл төзүче» исемле газета һәм «Яңа белгеч» журналы редколлегиясенең члены була, техникум һәм яшьләр тормышы турында язган хәбәрләре белән республика көндәлек матбугатында күренә башлый. 1929 елда «Яшь ленинчы» газетасында «Аптул Алишев» имзасы белән аның «Әти, әчмә!» дигән беренче хикәясе басылып чыга. Аннан соң күп тә үтми, пионерлар тормышын, аларның җәмгыятькә файдалы хезмәттә катнашуларын һәм күңелле ял итүләрен тасвирлаган «Бозлар акканда», «Нәни кооператор», «Отряд умартасы» кебек хикәяләре дөнья күрә.

Демьян Фәтхи

(1906 – 1943)

Демьян Фәтхи (Фәтхетдинов Касыйм) 1906 нчы елны Самара губернасы Татар Колмаеры (хәзерге Ульян өлкәсе Чардаклы районы) авылында туа.

1921 нче елны Самарада Татар-башкорт педагогия техникумына укырга керә һәм шушы елны ук шигырьләр яза башлый.

1926 нчы елны ул Казанда татрабфакта укый. Бу елларда ул “Кызыл Татарстан” һәм “Советлар канаты” газеталары редакцияләрендә эшли.

Демьян Фәтхинең беренче шигырьләр җыентыгы 1929 нчы елны “Тальян” исеме белән Татгосиздатта басылып чыга. 1931 нче елны “Металл тавышлары” исемендәге икенче шигырьләр җыентыгы Мәскәүдәге “Центриздат” тарафыннан басыла.

Болардан башка аның “Бүреләр”, “Бояр урманында” исемле җыентыклары, күп кенә тәрҗемә хезмәтләре дә бар. Ул “Минем нәселем” исемле роман өстендә дә эшли.

Демьян Фәтхи үзенең шигырьләре, хикәяләре белән “Безнең юл”, “Яңалиф”, “Совет әдәбияты” журналлары һәм төрле газеталарда актив катнашып килә. 1935 нче елны үзе теләп Ерак Көнчыгышка китә. Анда сигез еллап төрле предприятиеләрдә төрле эштә эшли, Себер һәм Ерак Көнчыгыш турында күп кенә шигырьләр иҗат итә. Аннан кайту белән Яшел Үзән заводларының берсендә гади эшче булып эшли.

Демьян Фәтхи Бөек Ватан сугышы башлану белән илебезнең азатлыгын сакларга китә. Бөек Сталинград сугышларында катнаша, өч тапкыр яралана. Тормышны тирән сөюче, үткен фикерле, шат күңелле, талантлы шагыйрь Д.Фәтхинең иҗат юлы вакытсыз өзелә: ул 1943 нче елны Кантемерово янында барган каты сугышларда батырлар үлеме белән һәлак була.

Хәбра Рахман

(1914 – 1942)

Хәбра Рахман (Хәбибрахман Габдрахман улы Габдрахманов) 1914 елда хәзерге Татарстанның Балтач районы Яңгул авылында ярлы крестьян гаиләсендә туа. Сигез яшендә чагында әти-әнисез калып, ятчш балалар йортында тәрбияләнә. 1930 елда Арча мәктәбенең җиде классын тәмамлап, авылда укытучы булып эшли башлый. Шушы елларда «Ялчы» дигән крестьян газетасында аның беренче шигырь һәм хикәяләре басыла.

1931—1936 елларда Хәбра Рахман Казанда Татрабфак-та, аннары дәүләт педагогия институтында белем ала. Институтны отличнога тәмамлаганнан соң, аны татар теле һәм әдәбияты укытучысы итеп Алабуга педагогия училищесына эшләргә җибәрәләр. 1938—1940 елларда Хәбра Рахман гаскәри хезмәттә була, Халхин-Голдагы сугыш хәрәкәтләрендә катнаша, яралана, шәхси каһарманлыгы өчен «Батырлык өчен» медале белән бүләкләнә.

Армиядән кайткач, Хәбра Рахман Бөек Ватан сугышы башланганга кадәр башта Алабуга педагогия училищесында һәм китапханә техникумында тел-әдәбият укытучысы, аннары Алабуга район газетасының редакторы булып эшли. Сугыш башлануга, ул фронтка китә һәм, Мәскәү янындагы каты сугышларның берсендә авыр яраланып, шул ярадан савыга алмыйча, 1942 елның ноябрендә вафат була. Аның гәүдәсе Калинин өлкәсенең Максатиха дигән тимер юл станциясендә күмелә.

Хәбра Рахманның әдәби мирасы зур түгел. Көндәлек матбугатта басылган шигырьләрен дә үз эченә алып, 1937 елда аның «Чәчәк ява» исемле бердәнбер мөстәкыйль җыентыгы дөнья күрә (Казан, Татгосиздат, 47 б.). Моннан башка газета-журналларда кечкенә-кечкенә хикәяләре һәм Халхин-Гол вакыйгаларына багышланган «Сугышта» («Совет әдәбияты», 1940) исемле зур гына очеркы басылып чыга. Сугыш алдыннан ул шулай ук «Шомырт чәчәкләре» исемле повесть өстендә эшли, ләкин әсәр тәмамланмый кала. Хәбра Рахман әсәрләренең, бигрәк тә шигъри иҗатының төп эчтәлеген күмәкл чорын кичергән яңа авыл тормышы һәм мәхәббәт лирикасы били.

Ватан азатлыгы өчен гомерен биргән язучы-солдат буларак, Хәбра Рахманның исеме Татарстан Язучылар союзы бинасына куелган мемор тактага язылды.

Хәйретдин Мөҗәй

(1901 – 1944)

Шагыйрь һәм прозаик, Бөек Ватан сугышы каһарманы Хәйретдин Мөҗәй (Мөҗәһит Хәйретдин улы Хәйретдинов) 1901 елның 26 мартында Башкортстан республикасының Туймазы районы Төрекман авылында туа. 18 яшендә Х.Мөҗәйне Кызыл Армиягә алалар һәм шул вакыттан соң аның бөтен гомере хәрби хезмәткә бәйле рәвештә уза. Ул озак еллар чик буе гаскәрләрендә хезмәт итә, Урта Азиядә басмачыларга, кулак бандаларына каршы көрәшә, 1938 елда Хасан күле янында япон самурайларына каршы барган сугыш хәрәкәтләрендә катнаша. Бер үк вакытта Х.Мөҗәй әдәби иҗат эше белән шөгыльләнергә дә вакыт таба: 20нче еллар ахырыннан башлап газета-журнал битләрендә аның хәрби тормышка, чик саклаучыларның көндәлек хезмәтенә багышланган һәм аларның уй-фикерләрен чагылдырган шигырьләре, очерк, хикәяләре еш басыла. 1932 елда аның Казанда “Мылтыклар” дигән беренче китабы чыга.

Х.Мөҗәй Бөек Ватан сугышының беренче көннәрендә үк алгы сызыкка баса, полк командиры булып дәһшәтле бәрелешләрдә катнаша, кыюлык һәм шәхси батырлык үрнәкләре күрсәтә. Ләкин 1942 елның җәендә, Харьковка һөҗүм вакытында, Х.Мөҗәй командалык иткән полк дошман чолганышында кала һәм, айдан артыкка сузылган авыр бәрелешләрдән соң, исән калган авыр яралылар, шул җөмләдән подполковник Х.Мөҗәй, фашистлар кулына эләгә.

Х.Мөҗәйне, башка совет әсирләре белән бергә, Германиягә озаталар. Ул әсирлектә дә фашизмга каршы көрәшен туктатмый: Мюнхен шәһәрендәге совет хәрби әсирләре лагеренда төзелгән антифашистик яшерен оешма җитәкчеләренең берсе була. Ләкин 1943 елның ахырында гестапо яшерен оешманың эзенә төшә, җитәкчеләрен Дахау концлагерена яба һәм, озак газаплаулардан соң үлемгә хөкем итә. 1944 елның 4 сентябрендә фашист палачлары атып үтергән туксан ике Дахау тоткыны арасында шагыйрь, язучы, совет офицеры – подполковник Хәйретдин Мөҗәй дә була.

Мансур Гаязов
(1917 – 1943)

Мансур Гаяз улы Гаязов 1917 елда хәзерге Мари АССРның Бәрәңге районы Бәрәңге авылында туа. Җиде классны тәмамлаганнан соң, Бәрәңге педагогия техникумында белем ала, аннары Бәрәңге урта мәктәбендә татар теле һәм әдәбияты укытучысы булып эшли.

1938—1940 елларда Кызыл Армиядә хезмәт итә, ә Бөек Ватан сугышы башлану белән фронтка китә, берничә тапкыр яралана, шунда КПСС сафларына член итеп алына. 1943 елның 19 ноябрендә Витебск өлкәсенең Ускорово авылы өчен барган каты сугышларда егерме алты яшьлек шагыйрь Мансур Гаяз батырларча һәлак була.

Мансур Гаяз — сугыш алды елларында әдәбият мәйданына килеп, кыска гына вакыт эчендә исемнәрен танытып өлгергән, ләкин, иҗат мөмкинлекләрен тулысынча ача алмыйча, Бөек Ватан сугышы фронтларында халыклар азатлыгы өчен гомерләрен биргән татар әдипләреннән берсе. Ул 1936 елда яза башлый. Алты еллык иҗат гомерендә чордашларының җанлы образларын, аларның уй-хисләрен сурәтләгән күп кенә лирик шигырьләр һәм «Тормышны сөю», «Испанка» кебек поэмаларын яза. Аның иҗатында патриотизм, илне саклау темасы зур урын алып тора. Иҗат эшчәнлеген ул сугыш шартларында да туктатмый: фронт газеталарында аның патриотик рухлы шигырьләре һәм очерклары басыла. Вакытсыз һәлак булган яшь шагыйрьнең сайланма әсәрләре 1959 елда Татарстан китап нәшрияты чыгарган «Шигырьләр» исемле җыентыгында тупланган.

Ватан азатлыгы өчен гомерен биргән язучы-солдат буларак, Мансур Гаязның исеме Татарстан Язучылар союзы бинасына куелган мемориаль тактага язылды.

Әгъзам Камал
(1918 – 1943)

Әгъзам Камал (Әгъзам Камалетдин улы Камалетдинен) 1918 елның 21 январенда хәзерге Татарстанның Апас районы Үтәмеш авылында ярлы крестьян гаиләсеңдә туа. 1932—1934 елларда үз авылларында җидееллык мәктәптә (ТБУМда) укый, аны тәмамлагач, Казанга килеп, финанс-экономика техникумында белем ала, 1937 елда техникумны тәмамлап, берникадәр вакыт Татарстаның Тәкәнеш районында үз белгечлеге буенча эшләгәннән соң, ул яңадан Казанга кайта һәм 1938—1939 елларда «Чаян» журналы һәм «Кызыл Татарстан» (хәзерге «Социалистик Татарстан») газетасы редакцияләрендә әдәби хезмәткәр булып эшли. 1939 елның көзендә, армия сафларына чакырылып, хәрби курсларны тәмамлагач, армиядә кече командир булып хезмәт итә.

Бөек Ватан сугышының беренче көннәреннән үк Әгъзам Камал алгы сызыкта сугыша. Канлы бәрелешләрнең берсендә яраланып, шактый вакыт госпитальдә дәвалана, аннары Саратов шәһәрендәге хәрби училищега укырга җибәрелә. Училищены офицер дәрәҗәсе алып тәмамлаганнан соң, Әгъзам Камал кабат үз частена — Сталинград фронтына кайта һәм андагы хәлиткеч сугыш операцияләрендә күп мәртәбәләр катнашып, 1943 елның 16 маенда дошман пулясыннан һәлак була.

Әгъзам Камал мәктәптә укыганда ук шигырьләр яза башлый. Казанга килгәч, аның шигырьләре өлкә көндәлек матбугатында, альманахларда, күмәк җыентыкларда еш басыла. 1938 елда яшь шагыйрьнең «Җилфердә, байрак!» исемле (Әнәс Галиев белән бергә), ә 1939 елда «Һәйкәл янында җыр» дигән шигырь җыентыклары басылып чыга. Аның поэзиясендәге төп тема — бәхетле совет чынбарлыгы. Ул совет батырларының Котыпны яулап алулары («Дүрт гражданин»), туган илне дошманнардан саклау горурлыгы («Сакта», «Комиссар турында җыр», «Командир»), ана бәхете («Ана») турында дәртләнеп яза, поэзиядәге остазлары Тукай белән Маяковскийга булган соклану хисләрен шигъри юлларга сала. Фронтның кырыс шартларында да Әгъзам Камал әдәби иҗат эшчәнлеген дәвам иттерә. Аның бу чорда язган шигырьләре фронт газеталарында, «Кызыл Татарстан»да һәм «Совет әдәбияты» журналында басыла.

Сугыштан соң шагыйрьнең әдәби мирасыннан үрнәкләр «Татар поэзиясе антологиясе»ндә (1956), «Җыр һаман яңгырый» (1956) һәм «Алар сафта» (1961) исемле җыентыкларда басылып чыкты. Шагыйрьнең аерым шигырьләре рус теленә дә тәрҗемә ителеп басылды. Әгъзам Камалның исеме Татарстан Язучылар союзы бинасына куелган мемориаль тактага язылды.

Касыйм Вахитов

(1916 – 1942)

Касыйм Вахит (Касыйм Мисбах улы Вахитов) 1916 елның 16 мартында хәзерге Башкортстанның Әлшәй (Раевский) районы Нигъмәтулла авылында туа. 1935 елда, Дәүләкән педагогия техникумын тәмамлап, шул ук районның Искәндәр авылындагы тулы булмаган урта мәктәптә (ТБУМда) физика-математика укытучысы булып эшли башлый. 1937 елда Казанга килә һәм педагогия институтына укырга керә.

Касыйм Вахитның беренче шигырьләре 1932—1933 елларда Уфадагы «Коммуна» исемле өлкә газетасында басыла башлый. Соңрак ул Татарстан өлкә матбугатында — «Кызыл Татарстан» газетасы, «Совет әдәбияты» (хәзерге «Казан утлары»), «Чаян», «Азат хатын» журналларында актив языша. Аның шигырь цикллары шулай ук «Дуслык», «Очкыннар», «Бәхетле яшьләр» исемле күмәк ќыентыкларга кертелә. Яшь шагыйрь, өйрәнү чоры кичереп, шигъри форманы төрләндерү юнәлешендә тәҗрибәләр ясый, поэзиянең терле жанрларында көчен сынап карый. Аның зур булмаган әдәби мирасында «Сөйләнмәгән әкият» исемле поэма да, Көнбатыш Украинаны азат итүгә багышланган «Егет турында баллада» да, юмористик шигырьләр, сюжетлы шигырьләр һәм кечкенә лирик парчалар да бар.

Бөек Ватан сугышы башлануга, әле яңа гына институтны тәмамлаган Касыйм Вахит узе теләп фронтка китә һәм сугышның беренче айларыннан ук алгы сызыкта сугыша, шәхси батырлыклары өчен медальләр белән бүләкләнә. Касыйм Вахит 1942 елның 4 октябрендә Сталинград өлкәсендә барган каты сугышларның берсендә батырларча һәлак була. Сугышчан иптәшләре аны зур хөрмәт белән Шелемка дигән авыл янындагы туганнар каберлегенә күмәләр.

Касыйм Вахит поэзиясенең аерым үрнәкләре сугыштан соңгы чорда «Татар поэзиясе антологиясе»ндә (1956), «Җыр һаман яңгырый» (1956), «Алар сафта» (1961) һәм «Утлы еллар поэзиясе» (1972) исемлеҗыентыкларда басылып чыкты.

Ватан азатлыгы өчен гомерен биргән язучы-солдат буларак, Касыйм Вахитның исеме Татарстан Язучылар союзы бинасына куелган мемориаль тактага язылды.

Мөхәммәт Әхмәтгалиев

(1920 – 1943)

Шагыйрь Мөхәммәт Ибраһим улы Әхмәтгалиев 1920 елның 21 февралендә Казан шәһәрендә эшче гаиләсендә туа. 1938 елда Яңа Бистәдәге 13 номерлы татар урта мәктәбен тәмамлаганнан соң, 1938—1941 елларда Казан дәүләт педагогия институтының биология факультетында белем ала.

Ватан сугышы башлангач Казанда производствода станочник булып эшли. 1942 елның 22 маенда фронтка китә һәм 1943 елның 27 августында Смоленск шәһәре тирәсендә барган каты сугышлар вакытында һәлак була.

М.Әхмәтгалиев 1934 елда яза башлый. Беренче шигырьләре 1935 елда «Мехчы», «Яшь ленинчы» газеталарында, «Пионер каләме» (хәзерге «Ялкын») журналы битләрендә дөнья күрә, соңга таба «Шат балалык», «Алмаш», «Очкыннар», «Беренче көн» кебек күмәк җыентыкларда һәм альманахларда басыла.

1941 елда яшь шагыйрь үзенең шигырьләре тупланган беренче җыентыгын басмага әзерли, әмма сугыш башлану сәбәпле ул җыентык матбугатка чыкмый кала. 1957—1960 еллар арасында М.Әхмәтгалиевнең «Балык тотканда», «Тегүче куян», «Елак батыр» исемле кечкенә күләмле өч китабы басылып чыкты.

М.Әхмәтгалиев шигырьләре эчтәлек ягыннан бәхетле балачак, комсомол, илне саклау кебек шул чор поэзиясе өчен характерлы темаларга багышланган. Аның шагыйрлек сәләте бигрәк тә кече һәм урта яштәге балалар өчен язган шигырьләрендә ачык күренә.

Ватан азатлыгы өчен гомерен биргән солдат-шагыйрь буларак, М.Әхмәтгалиевнең исеме Татарстан язучылар союзы бинасына куелган мемориаль тактага язылды.

Сөләйман Мөлеков

(1920 – 1941)

Сөләйман Мөлеков 1919 елның 5 гыйнварында Пыжмара авылында туган. Авыл мәктәбендә укыган һәм җәйләрен колхоз кырларында җиң сызганып эшләп йөргән елларда тормышның гүзәллеге, туган авылының табигате яшь егетнең күңел кылларын тибрәтә. Беренче шигырьләрен ул менә шул вакытта яза.

Шода авылында җидееллык мәктәпне тәмамлагач, Алабуга китапханә техникумы каршындагы китапханәчеләр хәзерләү курсына укырга керә. Курсны бик яхшы билгеләренә генә бетереп, Түнтәр авылында китапханә мөдире, Субаш авылында укытучы булып эшли. Шушы чорда шигырьләре өлкә газеталарында, альманахларда, «Пионер каләме» (хәзерге «Ялкын») журналында басыла.

1940 елда Кызыл Армия сафларына алына һәм Көнбатыш Украинада чик сакчысы булып хезмәт итә. Бөек Ватан сугышының беренче көненнән үк фашистларга каршы сугышка керә. 1941 елның сентябрендә Киевны дошманга бирмәс өчен барган аяусыз сугышларның берсендә һәлак була. Ул үтә яшь килеш шәһит булып якты дөньядан китә. Ләкин аның әле үсмерләрчә беркатлы, эчкерсез, самими шигырьләре үлемсез, алар безнең белән. Якташлары аны онытмый. Пыжмара авылының үзәк урамы Сөләйман Мөлеков исемен йөртә, мәктәп музеенда аңа багышланган стенд бар.

Казанның Матбугат йортында Бөек Ватан сугышында һәлак булган язучылар истәлегенә куелган мемориаль такта бар — анда алтын хәрефләр белән Сөләйман Мөлеков исеме дә язылган.

М.Покалёв. Ә.Еникинең “Кем җырлады?” әсәренә иллюстрация

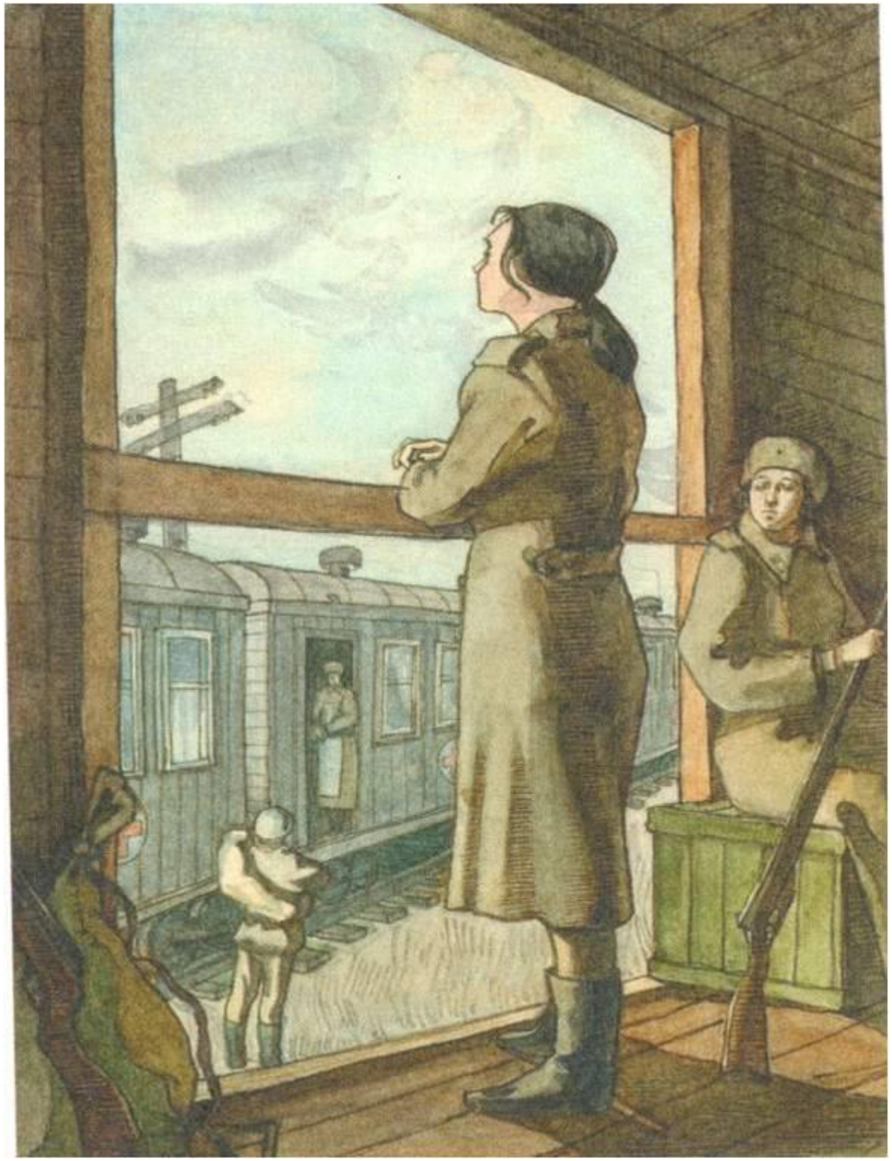

Ватаныбыз бәйсезлеге өчен, тынычлык өчен һәлак булган батыр, талантлы улларын халык онытмый, тирән хөрмәт белән искә ала.
Мәңгелек дан аларга!
9MAYA.ru